

Μάνος ΤΣΑΛΑΜΑΝΙΟΣ
Ελένη ΛΑΖΑΡΑΤΟΥ
Αλέξανδρος-Σταμάτιος ΑΝΤΩΝΙΟΥ

*Η διάσταση της ηθικής κρίσης
στον αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας
και στο σύνδρομο Asperger*

Εισαγωγή: Αυτισμός υψηλής λειτουργικότητας/σύνδρομο Asperger

Ο ΑΥΤΙΣΜΟΣ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΝΕΥΡΟΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ ΠΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΕΤΑΙ ΑΠΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΑΛΛΑΓΗ, ΣΤΗΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΓΛΩΣΣΑ, ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΕΝΕΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ (DSM-IV, 2000). Έχει σημαντικό αντίκτυπο στις οικογένειες, στους νέους, στα σχολεία και στην ευρύτερη κοινότητα. Η επικράτησή του αυξάνεται ραγδαία και εκτιμάται σε 1 στα 90 παιδιά περίπου (Centers for Disease Control and Prevention, 2012).

Ο αυτισμός υψηλής λειτουργικότητας αναφέρεται σε άτομα που καλύπτουν τα κριτήρια του αυτισμού, έχουν ιστορικό καθυστέρησης στο λόγο και την γλώσσα αλλά έχουν φυσιολογική νοητική λειτουργία. Το σύνδρομο Asperger περιγράφει άτομα στα πλαίσια του αυτιστικού φάσματος που δεν έχουν καθυστέρηση στον λόγο, ενώ παράλληλα έχουν φυσιολογική νοητική λειτουργία. Στο DSM-5 δεν υπάρχει σαν ξεχωριστή ενότητα το σύνδρομο Asperger αλλά στην ευρύτερη κατηγορία των Διαταραχών Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ) υπάρχει διαφοροποίηση στο αν υπάρχει ή όχι νοητική ή και γλωσσική αναπηρία (DSM-5, 2013).

Υπάρχει προβληματισμός κατά πόσον το σύνδρομο Asperger αποτελεί μια ξεχωριστή κλινική οντότητα ή εντάσσεται σε ένα αυτιστικό συνεχές όπου δεν υπάρχουν ξεκάθαρα διακριτά όρια. Συχνά αναφέρεται ως αυτισμός υψηλής λειτουργικότητας γιατί ακριβώς οι διαφορές από τον τυπικό αυτισμό είναι στην φυσιολογική ανάπτυξη του λόγου και της νοημοσύ-

νης. Από κλινικής πλευράς μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι διαφορές ανάμεσα τους βρίσκονται στο αν το άτομο έχει εναισθησία, αναγνωρίζει τις δυσκολίες και την διαφορετικότητά του αλλά και στο είδος της συννοσηρότητας που παρουσιάζει. Στα αυτιστικά παιδιά, η συχνότερη συννοσηρότητα είναι η ΔΕΠΥ, ενώ στις περιπτώσεις συνδρόμου Asperger, η κατάθλιψη (Mukaddes, Herguner & Tanidir, 2010).

Ως Θεωρία του Νου (ΘτΝ, Theory of Mind/ToM) ορίζεται η ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται και να επεξεργάζεται τις επιθυμίες, τα συναισθήματα, τις σκέψεις και τις προθέσεις των άλλων και να τις διαχωρίζει από τις δικές του, καθώς και να κατανοεί τους κοινωνικούς θεσμούς που ρυθμίζουν τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και έχουν προεκτάσεις τόσο στη γνωστική όσο και στην κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη του ατόμου. Τα άτομα με αυτισμό δυσκολεύονται να αναπτύξουν Θεωρία του Νου και αδυνατούν να προσαρμόσουν την κοινωνική τους συμπεριφορά ανάλογα με τις συναισθηματικές εκδηλώσεις των άλλων (Baron-Cohen, 1995). Πιο συγκεκριμένα, οι πάσχοντες από ΔΑΦ έχουν μειωμένη κατανόηση της ψυχικής κατάστασης των άλλων όπως είναι οι σκέψεις, τα «πιστεύω», οι προθέσεις κ.ά.

Ενσυναίσθηση

Με τον όρο ενσυναίσθηση γίνεται αναφορά στις αντιδράσεις που προκαλούν σε κάποιον οι εμπειρίες ενός άλλου (Davis, 1983). Αναλυτικότερα, η έλλειψη ικανότητας να μοιραστεί κάποιος που βρίσκεται στο φάσμα του αυτισμού την συναισθηματική κατάσταση των άλλων έχει περιγραφεί σαν ένα από τα πιο εντυπωσιακά κλινικά γνωρίσματα του αυτισμού ήδη από τον Kanner το 1943.

Ορισμένοι ερευνητές θεωρούν τον αυτισμό ως διαταραχή ενσυναίσθησης, θέλοντας να καταδείξουν τον κυρίαρχο ρόλο της συγκεκριμένης έλλειψης (Baron-Cohen & Wheelwright, 2004). Σε πρόσφατη έρευνα των Sucksmith, Allison, Baron-Cohen, Chakrabarti και Hoekstra (2013) διαπιστώθηκε ότι τα άτομα με ΔΑΦ δεν έχουν μόνο δυσκολία στην κατανόηση της ψυχικής κατάστασης ενός άλλου ανθρώπου αλλά δυσκολεύονται επίσης να ανταποκριθούν στην ψυχική κατάσταση του άλλου με κατάλληλο τρόπο (Sucksmith, Allison, Baron-Cohen, Chakrabarti & Hoekstra, 2013). Αυτές οι ικανότητες σχετίζονται με την πολυεπίπεδη δομή της ενσυναίσθησης (Zaki & Ochsner, 2012). Πράγματι, η ενσυναίσθηση συνιστά μια πολύπλοκη διαδικασία που αποτελείται από δύο ανε-

ξάρτητες συνιστώσες: μια συναισθηματική, φυλογενετικά προσδιορισμένη και μια πιο εξελιγμένη, γνωσιακού χαρακτήρα (De Waal, 2008).

Η ικανότητα της γνωσιακής ενσυναίσθησης εμφανίζεται αργότερα (ο-ντογέννηση). Βρέφη παρουσίασαν συναισθηματική ανταπόκριση στην αγωνία των άλλων χωρίς να μπορέσουν να διακρίνουν την δική τους αγωνία από την αγωνία των άλλων (Singer, 2006), ενώ μόνο τα μεγαλύτερα παιδιά και οι έφηβοι ενδέχεται να εμφανίζουν γνωσιακή ενσυναίσθηση (Preston & de Waal, 2002). Σύμφωνα με τον Blair (1999), ενώ τα παιδιά με αυτισμό εμφανίζουν ψυχοφυσιολογική ανταπόκριση στην αγωνία των άλλων, τους λείπει η γνωσιακή συνιστώσα της εναισθησίας που δίνει ώθηση στην εμφάνιση της συναισθηματικής εμπειρίας.

Ηθική συλλογιστική και

Αυτισμός υψηλής λειτουργικότητας/σύνδρομο Asperger

Η ηθική συλλογιστική (moral reasoning) είναι το σημείο κλειδί της κοινωνικής γνώσης. Συνεπώς, αξιολογώντας εάν τα άτομα με ΔΑΦ έχουν πράγματι τις ικανότητες να εκφράσουν και να αιτιολογήσουν ηθικές κρίσεις, είναι κρίσιμο για την γνωστοποίηση της φύσης και της έκτασης της αδυναμίας τους στον κοινωνικό τομέα (Zalla & Leboyer, 2011).

Για αρκετά χρόνια, παραδοσιακά ορθολογιστικές προσεγγίσεις για την ηθική ψυχολογία είχαν τονίσει το ρόλο της συλλογιστικής στην ηθική κρίση τόσο στους ώριμους ενήλικες (Kohlberg, 1981) όσο και στα παιδιά (Piaget, 1965). Αντίθετα, οι πιο σύγχρονες τάσεις έχουν επικεντρωθεί στον τρόπο που συναισθηματικές και διαισθητικές διαδικασίες επηρεάζουν την ανθρώπινη ηθική (Haidt, 2001, 2003). Σύμφωνα με τον Haidt (2003), η ηθικά ορθή συμπεριφορά προωθείται από συναισθήματα όπως η ενσυναίσθηση, η συμπάθεια και η συμπόνια για τους άλλους. Ως εκ τούτου τίθεται το ερώτημα: πώς επηρεάζεται η ηθική κρίση σε ένα πληθυσμό που χαρακτηρίζεται από μια κυρίαρχη γνωστική δυσλειτουργία στην ενσυναίσθηση και στην ΘτΝ και παράλληλα από άτυπη συναισθηματική επεξεργασία;

Στα άτομα με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας ή σύνδρομο Asperger, ενώ οι αντισταθμιστικοί μηχανισμοί μπορεί να αποκτώνται καθόλη την διάρκεια της ανάπτυξης (π.χ. Baron-Cohen et al., 1997. Frith & Harpe, 2004), η μειωμένη γνωστική ενσυναίσθηση και οι μειωμένες ικανότητες σχετικά με την ΘτΝ, καθώς και οι διαταραχές της συναισθη-

ματικής επεξεργασίας παραμένουν και κατά τον ενήλικο βίο. Οι πρώτες μελέτες στην ηθική νόηση των ατόμων με αυτισμό έδειξαν ότι η ικανότητά τους να προχωρούν σε διάκριση μεταξύ συμβατικών παραβάσεων (π.χ. να παίζει με τα τρόφιμα, να πέσει η σούπα έξω από ένα μπολ σε ένα επίσημο δείπνο, κ.λ.π.) και ηθικών παραβάσεων (π.χ. το να τραβάς τα μαλλιά κάποιου, το να χτυπήσεις κάποιον, κ.λ.π.) ήταν ανεξάρτητη της απόδοσής τους σε απλές δοκιμασίες ΘτΝ (Leslie et al., 2006). Ο Blair διαπίστωσε ότι, ακριβώς όπως τα κανονικώς αναπτυσσόμενα παιδιά, τα παιδιά με ΔΑΦ ήταν σε θέση να διακρίνουν μεταξύ των ηθικών και των συμβατικών παραβάσεων, παρά το έλλειμμά τους στην ΘτΝ, θεωρώντας ότι οι ικανότητες που χρειάζονται για την ανάπτυξη της ηθικής στα παιδιά με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας παραμένουν σε σημαντικό βαθμό αναξιοποίητες (Blair, 1996).

Ωστόσο, οι δυσκολίες για την αιτιολόγηση των αποφάσεων που αφορούν σε ηθικά διλήμματα έχουν επίσης αναφερθεί μεταξύ δειγμάτων με τυπική ανάπτυξη, τονίζοντας τον πιθανό ρόλο των διαισθητικών διεργασιών στις ηθικές κρίσεις μας (Haidt, 2001). Όπως προτείνεται, κάποιες ηθικές αρχές μπορεί πράγματι να είναι διαθέσιμες συνειδητά, ενώ κάποιες άλλες διαισθητικά. Υπ' αυτή την έννοια, μία πιθανή εξήγηση είναι ότι τα προβλήματα στην γλώσσα και τα χαρακτηριστικά της εκτελεστικής λειτουργίας των ατόμων με αυτισμό μπορεί να περιορίσουν περαιτέρω την ικανότητά τους για πρόσβαση σε πληροφορίες ή και να μοιραστούν συνειδητά τις διαθέσιμες ηθικές αρχές.

Ο Baron-Cohen και οι συνεργάτες του έχουν δείξει ότι η διαταραχή στην κατανόηση της συναισθηματικής κατάστασης των άλλων εκδηλώνεται στα άτομα με ΔΑΦ όταν η αναγνώριση των συναισθημάτων απαιτεί την αναπαράσταση των πεποιθήσεών τους, όπως η έκπληξη ή η ντροπή (belief-based emotion) αλλά όχι για συναισθήματα που παράγονται από γεγονότα (reality-based emotions) (Baron-Cohen, 1991. Baron-Cohen, Spitz, & Cross, 1993). Ωστόσο, άλλοι ερευνητές ανέφεραν ότι τα παιδιά με ΔΑΦ είναι τόσο ικανά όσο και τα υπόλοιπα να αναγνωρίσουν τα έξι βασικά συναισθήματα από τις εκφράσεις του προσώπου, δηλαδή να αναγνωρίσουν το θυμό, τον φόβο, την λύπη, την έκπληξη, την χαρά και την αηδία (Castelli, 2005). Η ικανότητα να καταλάβεις την πράξη ενός άλλου από τις προθέσεις και τις επιθυμίες του παίζει σημαντικό ρόλο στην ηθική κρίση.

Οι Takeda και συνεργάτες (2007) συνέκριναν την ηθική συλλογιστική 23 παιδιών με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας, με 23 νευροτυπικά (TD) συνομήλικα παιδιά, χρησιμοποιώντας το Japanese Human External

Action and its Internal Reasoning Type (HEART). Η δοκιμασία παρουσίαζε ένα ηθικό δίλημμα μέσα από μια σύντομη ιστορία κινουμένων σχεδίων, ζητώντας από τους συμμετέχοντες να υιοθετήσουν μία από τις τέσσερις απαντήσεις που καθεμιά τους αντιστοιχεί σε τέσσερα επίπεδα ηθικής συλλογιστικής (χωρίς ηθική συνείδηση, προσυμβατική, συμβατική και αυτόνομη). Τα παιδιά με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας είχαν σημαντικά χαμηλότερη ηθική συλλογιστική. Και οι δύο ομάδες είχαν κατακτήσει την συμβατική ηθική αλλά τα παιδιά με τυπική ανάπτυξη είχαν φθάσει στο επίπεδο της αυτόνομης ηθικής συλλογιστικής σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό (Takeda et al., 2007).

Οι Leslie, Mallon και Dicorcia (2006) ανέφεραν ότι τα παιδιά με αυτισμό συμπεριφέρθηκαν παρόμοια με τα παιδιά τυπικής ανάπτυξης στη βασική ηθική κρίση τους. Σημειωτέον δε ότι τα παιδιά με αυτισμό είχαν μεγαλύτερη ηλικία κατά τρία περίπου χρόνια από τα παιδιά τυπικής ανάπτυξης για να έχουν επιτύχει τον ίδιο βαθμό γλωσσικής ανάπτυξης. Στη μελέτη τους, τα παιδιά κλήθηκαν να κρίνουν κατά πόσον ο πρωταγωνιστής στις ιστορίες (που είτε μοιράζοντας με τους άλλους ή χτυπούσε τους άλλους) ήταν ηθικά καλός ή άτακτος, και αν ο πρωταγωνιστής θα πρέπει να ανταμείβεται ή να τιμωρείται. Παρόμοια με τα κανονικώς αναπτυσσόμενα παιδιά, τα παιδιά με αυτισμό που εκτέλεσαν την ιστορία με κατάλληλο τρόπο και έκριναν τις άτακτες πράξεις ως «άτακτες» και τις καλές ως «καλές».

Ωστόσο, οι Feng και Su (2005) διαπίστωσαν ότι παιδιά με αυτισμό είχαν δυσκολίες όσον αφορά την ηθική κρίση λόγω των ελλειμμάτων τους στην ΘτΝ, αλλά παρουσιάζουν παρόμοια αποτελέσματα με τα φυσιολογικώς αναπτυσσόμενα παιδιά στις κρίσεις για συμβατικά θέματα. Σε μια σημαντική ερευνητική μελέτη, οι ερευνητές παρουσίασαν προφορικές ιστορίες για παιδιά με αυτισμό, όπου ένα μικρό αγόρι καίει το χέρι του αδελφού του σκόπιμα ή τυχαία, και ιστορίες όπου το ίδιο το αγόρι σπάει ένα αντικείμενο εκ προθέσεως ή από ατύχημα. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι, όπως και στην ομάδα ελέγχου, τα παιδιά με αυτισμό έκριναν την εκ προθέσεως βλάβη πιο σοβαρά από την τυχαία βλάβη και επίσης έκριναν τις αρνητικές συνέπειες χειρότερα, όταν εμπλεκόταν ένας άνθρωπος και όχι κάποιο αντικείμενο. Ωστόσο, όταν τους ζητήθηκε να δικαιολογήσουν τις ηθικές κρίσεις τους, τα παιδιά με αυτισμό δεν κατάφεραν να δώσουν ικανοποιητική αιτιολόγηση και η κρίση τους είχε λιγότερα ποιοτικά χαρακτηριστικά (Grant, Boucher, Riggs & Grayson, 2005).

Οι Baird και Astington (2004), κατέδειξαν ότι σε παιδιά με τυπική ανάπτυξη, η ικανότητα να διακρίνει την εκ προθέσεως από την τυχαία

βλάβη συσχετίζεται με την ικανότητα τους να έχουν καλά αποτελέσματα στην δοκιμασία «faux pas». Σε μια τέτοια δοκιμασία οι συμμετέχοντες πρέπει να κρίνουν μια συγκεκριμένη περίπτωση μη-εκούσιας (ακούσιας) ενέργειας, γεγονός που αντανάκλα την ακούσια, κοινωνικά ανάρμοστη συμπεριφορά. Όπως αναφέρθηκε από την Zalla και τους συνεργάτες της, ένα σημαντικό ποσοστό των ενηλίκων με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας όταν συμμετείχαν σε έρευνα με ιστορίες «faux pas», έκριναν ότι το άτομο ενήργησε με πρόθεση να ταπεινώσει ή να προσβάλλει το άλλο πρόσωπο, ενώ δεν υπήρχε κακόβουλη πρόθεση. Σύμφωνα με τους ερευνητές, η αδυναμία των παιδιών με αυτισμό να προσφέρουν την κατάλληλη επεξήγηση θα μπορούσε να προκύψει από τη χαμηλότερη νοητική ηλικία τους ή από ελλείμματα σε πιο σύνθετες ικανότητες όπως στην επεξεργασία των πληροφοριών και τις εκτελεστικές λειτουργίες. Επίσης, αναφέρουν ότι σε αντίθεση με τα τυπικά άτομα, τα άτομα με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας έχουν την τάση να υπερ-ερμηνεύσουν ως επιδιωκόμενο ένα μη σκόπιμο σχόλιο του ομιλητή, το οποίο βασίζεται στην άγνοιά του ή σε λανθασμένη πεποίθηση (Zalla, Stopin, Ahade, Sav, & Leboyer, 2009).

Σε άλλη έρευνα των Li, Zhu και Gummerum (2014) μελετήθηκαν τριάντα οκτώ παιδιά με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας 6-12 χρόνων και 31 τυπικά αναπτυσσόμενα παιδιά τα οποία κλήθηκαν να κρίνουν από ηθική σκοπιά μια ιστορία. Μετά την πραγματοποίηση αυτής της ηθικής κρίσης, κλήθηκαν να παίξουν με ένα ηθικά καλό και ένα ηθικά άτακτο παιδί σε ένα επαναλαμβανόμενο παιχνίδι διλήμματος φυλακισμένου. Συνολικά, η μελέτη διαπίστωσε ότι και τα παιδιά με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας και τα τυπικώς αναπτυσσόμενα παιδιά θα μπορούσαν να κάνουν σωστές ηθικές κρίσεις αλλά τα παιδιά με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας έχουν ακόμη πιο αυστηρά κριτήρια για το τι συνιστά «άτακτη» πράξη από ότι τα τυπικά παιδιά. Η συνεργασία των παιδιών με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας ήταν παρόμοια όταν έπαιζαν με παιδιά με διαφορετικές ηθικές συμπεριφορές, ενώ τα τυπικώς αναπτυσσόμενα παιδιά έδειξαν μεγαλύτερο βαθμό συνεργασίας όταν έπαιζαν με παιδιά με καλή ηθική συμπεριφορά, από ό,τι όταν αλληλεπιδρούσαν με ένα άτακτο παιδί. Ως εκ τούτου, στα παιδιά με αυτισμό υψηλής η συνεργασία δεν επηρεάστηκε από την ηθική του συνεργάτη, ενώ η συνεργασία παιδιών με τυπική ανάπτυξη θα μπορούσε να επηρεαστεί από την καλή συμπεριφορά του συνεργάτη. Αυτή η μελέτη παρέχει μια ενδιαφέρουσα οπτική στην ηθική συμπεριφορά και ηθική κρίση των παιδιών με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας (Li, Zhu & Gummerum, 2014).

Ηθική συλλογιστική, Αυτισμός υψηλής λειτουργικότητας/σύνδρομο Asperger και Ενσυναίσθηση

Οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και η ενσυναίσθηση (empathy) είναι ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη της ηθικής συλλογιστικής καθώς η πιο προηγμένη συλλογιστική αναδύεται μέσα από τις κοινωνικές σχέσεις. Ως εκ τούτου, μπορεί κανείς να θέσει ερωτήματα σχετικά με την ανάπτυξη της ηθικής συλλογιστικής των ατόμων με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας που είναι δεδομένο ότι έχουν προβλήματα κοινωνικής επικοινωνίας. Η έρευνα αρχικά εστίασε στην γνωσιακή ενσυναίσθηση (ότι λαμβάνω υπ' όψιν την αντίληψη των άλλων και είμαι ενήμερος για τις σκέψεις τους) ή την συναισθηματική ενσυναίσθηση (συναισθηματική ανταπόκριση στα αισθήματα των άλλων) αλλά αργότερα ανέπτυξε πιο πολυδιάστατες προσεγγίσεις, με τις δύο όψεις της ενσυναίσθησης να θεωρούνται ως ξεχωριστές οντότητες. Έτσι αξιολογείται χωριστά η γνωσιακή ενσυναίσθηση (cognitive empathy) που σχετίζεται άμεσα με την ΘτΝ από την συναισθηματική ενσυναίσθηση (affective empathy), με την τελευταία να διαθέτει δύο πλευρές: το ενσυναισθητικό ενδιαφέρον (empathic concern) και την προσωπική δυσφορία (personal distress).

Με βάση αυτή την διάκριση, οι ερευνητές κατέγραψαν ότι ενήλικες με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας σημείωσαν στατιστικώς χαμηλότερες υψηλότερες βαθμολογίες σε σχέση με την ομάδα ελέγχου στην γνωσιακή ενσυναίσθηση αλλά υψηλότερες στην προσωπική δυσφορία και παρόμοια στο ενσυναισθητικό ενδιαφέρον (Rogers, Dziobek, Hassenstab, Wolf & Convit, 2007). Η υψηλότερη απόδοση στην προσωπική δυσφορία της συναισθηματικής ενσυναίσθησης δεν θεωρήθηκε υψηλότερη ενσυναίσθηση αλλά αποδόθηκε στα υψηλότερα επίπεδα άγχους που έχουν τα άτομα αυτά χωρίς να παραβλέπεται ότι σταθερά εμφανίζονται μαρτυρίες από γονείς και θεραπευτές ότι τα άτομα αυτά μπορούν να νοιάζονται αρκετά για τον άλλο. Κατά συνέπεια, με βάση αυτά τα αποτελέσματα θα πρέπει να αναθεωρηθεί η άποψη για τα άτομα με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας και την ικανότητά τους για ενσυναίσθηση γενικότερα, διακρίνοντας τις παρόμοιες ικανότητές τους στην συναισθηματική ενσυναίσθηση και περιορίζοντας τις ελλείψεις τους μόνο στην γνωσιακή ενσυναίσθηση (Rogers et al., 2007).

Επιπρόσθετα, οι Jones, Happe, Gilbert, Burnett και Viding (2010) ανέφεραν ότι παιδιά 9 με 16 χρόνων σημείωσαν σημαντικά χαμηλότερες βαθμολογίες σε σχέση με τα τυπικώς αναπτυσσόμενα αγόρια στην γνωσιακή ενσυναίσθηση. Όταν όμως ερωτήθηκαν σχετικά με την συναισθημα-

τική ενσυναίσθηση, τα αγόρια με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας ήταν το ίδιο πιθανό με τυπικώς αναπτυσσόμενα αγόρια να αισθανθούν ενδιαφέρον για κάποιον που έχει χτυπηθεί. Φαίνεται ότι αν εξετασθεί χωριστά η ενσυναίσθηση, τα άτομα με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας έχουν ελλείμματα στην γνωσιακή αλλά όχι στην συναισθηματική πλευρά της ενσυναίσθησης.

Ηθική κρίση, αυτισμός υψηλής λειτουργικότητας/σύνδρομο Asperger και Θεωρία του Νου

Η ηθική κρίση (moral judgment), δηλαδή η ικανότητα κανείς να κρίνει (αν είναι σωστή ή λάθος) την δική του συμπεριφορά αλλά και των άλλων είναι στενά συνδεδεμένη με την ΘτΝ, καθώς θεωρείται ότι είναι απαραίτητο να κατανοεί κανείς τους άλλους (τις πεποιθήσεις, τις επιθυμίες και τις προθέσεις τους) για να προβαίνει στις κατάλληλες ηθικές κρίσεις.

Τουλάχιστον από τα μέσα της παιδικής ηλικίας, άτομα με τυπική ανάπτυξη μπορούν να δώσουν μεγαλύτερη προσοχή στην πρόθεση που βρίσκεται πίσω από μια ενέργεια παρά στο αποτέλεσμά της, όταν καλούνται να αξιολογήσουν κάποια συμπεριφορά, αν δηλαδή αυτή ήταν ηθικά επιτρεπτή ή όχι. Αυτή η ικανότητα, να επικεντρωθεί κανείς στις προθέσεις των άλλων, εξαρτάται από την ΘτΝ (Young, Cushman, Hauser, & Saxe, 2007).

Δυσκολίες που εμφανίζουν άτομα με ΔΑΦ με ερευνητικές δοκιμασίες που σχετίζονται με την ΘτΝ έχουν τεκμηριωθεί σε σημαντικό βαθμό (Baron-Cohen, 1989, 1995. Baron-Cohen, Leslie, & Frith 1985, 1986. Leslie, 1987). Όμως, η μειωμένη ικανότητα σχετικά με την ΘτΝ στα άτομα με ΔΑΔ μπορεί να επεκτείνεται πέρα από την κατανόηση των πεποιθήσεων και να περιλαμβάνει δυσκολίες στην απόδοση των προθέσεων και των επιθυμιών (Phillips, Baron-Cohen, & Rutter, 1998).

Οι Moran και συνεργάτες (2011) κατέδειξαν ότι η μειωμένη ικανότητα σχετικά με την ΘτΝ στα άτομα με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας επηρέασε την ηθική τους κρίση καθώς αυτά ήταν λιγότερο πρόθυμα από ότι ενήλικες με τυπική ανάπτυξη να απαλλάξουν τον εμπλεκόμενο σε ατύχημα που προκάλεσε βλάβη χωρίς την δική του πρόθεση. Στην έρευνά τους παρουσιάζονται στους συμμετέχοντες περιπτώσεις τυχαίας βλάβης που προκαλείται από κάποιον που βάζει λευκό δηλητήριο στον καφέ της φίλης της, ενώ πιστεύει ότι η λευκή σκόνη είναι ζάχαρη. Σε αυτή την

περίπτωση, οι συμμετέχοντες κατηγόρησαν τον παράγοντα της τυχαίας βλάβης πιο σοβαρά από την ομάδα ελέγχου (Moran et al., 2011).

Ωστόσο, τα ελλείμματα σχετικά με την ΘτΝ σε άτομα με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας και σύνδρομο Asperger δεν είναι πάντα προφανή. Σε αντίθεση με τα άτομα με αυτισμό χαμηλής λειτουργικότητας, αυτά τα άτομα συνήθως τα καταφέρνουν στις δοκιμασίες της πρώτης και δεύτερης τάξης σχετικές με τη ΘτΝ (Harpe, 1994), πιθανόν μέσω της χρήσης λεκτικών αντισταθμιστικών στρατηγικών. Πιο σύνθετες ερευνητικές δοκιμασίες ΘτΝ θα μπορούσαν να κάνουν φανερές τις δυσκολίες στη συλλογιστική ατόμων με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας ή σύνδρομο Asperger. Για παράδειγμα, στη δοκιμή «παράξενες ιστορίες» (Harpe, 1994), στην οποία πρέπει οι συμμετέχοντες να καταλάβουν την ειρωνεία, τον σαρκασμό, την εξαπάτηση και την διπλή εξαπάτηση, τα άτομα με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας κατάφεραν να διακρίνουν τις νοητικές καταστάσεις, αλλά απέτυχαν να τις χρησιμοποιήσουν με έναν κατάλληλο τρόπο σε σχέση με τα συμφραζόμενα (Harpe, 1994).

Τα άτομα με αυτισμό συχνά συνεχίζουν να προσθέτουν άσχετες λεπτομέρειες «θολώνοντας» την αρχική σωστή τους (Harpe & Frith, 2006). Όμως, παρόλες τις δυσκολίες σχετικά με την ΘτΝ, τα παιδιά αυτά διαθέτουν έντονη την αίσθηση του δικαίου και θέλουν να πράττουν το ορθό (Baron-Cohen, 2005), ενδεχομένως και στην υπερβολή του κάνοντας τον Baron-Cohen (2011) να τα χαρακτηρίσει ως 'super-moral'.

Τέλος, τα άτομα με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας ή σύνδρομο Asperger εκδηλώνουν ηθική συμπεριφορά και δεν είναι περισσότερο βίαια από τα άτομα τυπικής ανάπτυξης (Browning & Caulfield, 2011). Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι αν και έχουν δυσκολίες στην 'κοινωνική' συμπεριφορά, είναι ικανά για μία 'μη-αντι-κοινωνική' συμπεριφορά. Επίσης, τα ενδιαφέρει αρκετά στο να τηρούν τους κανόνες (Jaarsma, 2013).

Εκπαιδευτικά προγράμματα για την ανάπτυξη της ηθικής σε παιδιά με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας/σύνδρομο Asperger

Μέχρι σήμερα, δεν έχουν σχεδιαστεί ή προσαρμοστεί εκπαιδευτικά προγράμματα ειδικά για παιδιά με ΔΑΦ αλλά είναι σημαντικό να αναδειχθεί με ποιο τρόπο τέτοια προγράμματα θα μπορούσαν να υποβοηθήσουν την ανάπτυξη της ηθικής συλλογιστικής και της ενσυναίσθησης. Υπέρ της ανάπτυξης τέτοιων προγραμμάτων συνηγορεί μια μελέτη εφήβων 12-

18 χρόνων με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας σε σύγκριση με τυπικώς αναπτυσσόμενους εφήβους ίδιας ηλικίας.

Τα ποσοτικά αποτελέσματα έδειξαν ότι και οι δύο ομάδες είχαν παρόμοιο ενσυναισθητικό ενδιαφέρον αλλά οι έφηβοι με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας επέδειξαν σημαντικά υψηλότερη προσωπική αγωνία και χαμηλότερη ηθική συλλογιστική από τους τυπικώς αναπτυσσόμενους εφήβους. Τα ποιοτικά αποτελέσματα υποδηλώνουν ότι οι έφηβοι με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας θεωρούν ότι οι ίδιοι έχουν ενσυναισθητικό ενδιαφέρον αλλά δυσκολεύονται να καταφέρουν να χρησιμοποιήσουν αυτά τα συναισθήματα σε αυθόρμητες ή/και δύσκολες καταστάσεις από ηθικής πλευράς, ώστε να τους φανούν χρήσιμα στην διαμόρφωση της ηθικής τους κρίσης (Senland & Higgins-D'Alessandro, 2013).

Τα αποτελέσματα φανερώνουν ότι οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να επιμορφώνονται στην παροχή συγκεκριμένων κατευθύνσεων στους εφήβους με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας ώστε αυτοί να εκφράσουν την ενσυναισθητική ανησυχία με τρόπους που προάγουν αμοιβαία επικοινωνητικές σχέσεις (Senland & Higgins-D'Alessandro, 2013).

Κατ' αρχάς, οι εκπαιδευτικοί θα μπορούσαν να στηρίζουν τους εφήβους με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας ή σύνδρομο Asperger εξασφαλίζοντας ότι οι δύσκολες κοινωνικές καταστάσεις (από ηθικής πλευράς) θα μπορούσαν να συμπεριλαμβάνονται στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Για παράδειγμα, τέτοια εκπαιδευτικά προγράμματα θα ήταν δυνατόν να ενσωματώσουν θετικά πρότυπα για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και των συγκρούσεων ταυτόχρονα με πιο παραδοσιακά θέματα όπως εκείνα των σχέσεων και της πίεσης από συνομήλικους (Senland & Higgins-D'Alessandro, 2013). Οι εκπαιδευτικοί θα μπορούσαν να βοηθήσουν τους εφήβους να μετατρέψουν την προσωπική τους δυσφορία σε ενσυναισθητικό ενδιαφέρον ώστε να είναι σε θέση να εκφράσουν καλύτερα την συμπάθεια τους.

Τέλος, οι εκπαιδευτικοί είναι δυνατόν να παρέχουν συγκεκριμένες υποδείξεις σχετικά με την θετική κοινωνική ηθική συμπεριφορά, ώστε οι έφηβοι αυτοί να μπορούν να καταλάβουν καλύτερα τις ηθικές τους δυνατότητες. Θα μπορούσε επίσης να παρασχεθεί άμεση λεκτική ανατροφοδότηση σχετικά με την ηθική τους συμπεριφορά ή έμμεση ανατροφοδότηση όπως για παράδειγμα αναλύοντας τις κοινωνικές συνέπειες της συμπεριφοράς τους. Πιστεύεται ότι αυτό μπορεί να τους βοηθήσει ώστε να αξιοποιήσουν την κοινωνική ανατροφοδότηση με τρόπους που να προάγουν την ηθική τους συλλογιστική (Senland and Higgins-D'Alessandro, 2013). Επίσης, έχει προταθεί από τον Jaarsma (2013) να μην εκπαιδεύο-

νται μόνο σε στρατηγικές ανάπτυξης της ενσυναίσθησης (empathy-based strategies) αλλά και σε στρατηγικές καλύτερης κατανόησης των κανόνων (rule-based strategies). Η εκπαίδευση δηλαδή να λαμβάνει υπ' όψιν όχι μόνο τα ελλείμματά τους αλλά και τα ισχυρά τους σημεία, όπως την δυνατότητά τους για συστηματοποίηση (Jaarsma, 2013).

Ενδεχομένως να ακούγεται παράδοξο αλλά τα άτομα με αυτισμό ίσως θα πρέπει να εκπαιδευτούν επίσης σε μικρά ψέματα για να διατηρούν περισσότερο «κανονικές» σχέσεις με τους άλλους (Nyberg, 1993), κατά αντίστοιχο τρόπο που τα παιδιά με τυπική ανάπτυξη θα πρέπει ίσως να μάθουν να μην ψεύδονται πολύ. Και αυτό γιατί η υπερβολική ειλικρίνεια και η εξαιρετικά μειωμένη τάση τους για εξαπάτηση (Baron-Cohen, 2008) τα οποία συνιστούν γνωρίσματα της συμπεριφοράς τους είναι δυνατόν κάποιες φορές να θεωρηθούν αγένεια και/ή απρέπεια (Jaarsma, Gelhaus & Welin, 2012). Η όποια «εκπαίδευση στα ψέματα και την εξαπάτηση» θα πρέπει να επικεντρωθεί σε συγκεκριμένες κοινωνικές καταστάσεις, δηλαδή, βάσει μιας γνωστικής εξήγησης υπό ποιες συνθήκες είναι επιτρεπτό να ειπωθεί το ψέμα και με την παράλληλη ανάπτυξη της εναισθησίας και των ικανοτήτων που σχετίζονται με την ΘτΝ.

Επίλογος

Τα άτομα με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας/σύνδρομο Asperger έχουν δυσκολίες στην επεξεργασία της ψυχικής κατάστασης των άλλων (ΘτΝ) και έχουν μειωμένες ικανότητες ενσυναίσθησης. Από τη στιγμή που γίνεται διάκριση της ενσυναίσθησης σε γνωσιακή και συναισθηματική, τα ελλείμματά τους περιορίζονται μόνο στην γνωσιακή παράμετρο.

Τα ερευνητικά ευρήματα για το πότε η ηθική τους κρίση είναι διαφορετική από των ανθρώπων με τυπική ανάπτυξη και πότε ανάλογη δεν είναι σταθερά. Για παράδειγμα, υπάρχουν ευρήματα που αναφέρουν ότι άτομα με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας/σύνδρομο Asperger αξιολογούσαν την τυχαία και την σκόπιμη βλάβη ως ηθικά ισοδύναμες. Άτομα με ελλείμματα στην ΘτΝ παρέχουν λιγότερες πληροφορίες σχετικά με την τεκμηρίωση της ηθικής τους κρίσης, δηλαδή τα άτομα με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας/σύνδρομο Asperger αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην ένταξη των πληροφοριών στην ηθική τους κρίση. Η ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων περαιτέρω καλλιέργειας της ηθικής τους συλλογιστικής και κρίσης στα παιδιά και στους εφήβους με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας/σύνδρομο Asperger θα μπορούσε να έχει σημα-

ντική αξία, από τη στιγμή που υφίσταται το υπόβαθρο, δηλαδή τα παιδιά και οι έφηβοι αυτοί διαθέτουν ισχυρή την αίσθηση του δικαίου, θέλουν να πράττουν το ορθό και οι ικανότητες που χρειάζονται για την ανάπτυξη της ηθικής θεωρούνται αναξιοποίητες.

Βιβλιογραφία

- AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION (2000). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (fourth edition-revised). Washington DC: APA
- AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5) Washington DC: APA.
- BAIRD, J. A., & ASTINGTON, J. W. (2004). The role of mental state understanding in the development of moral cognition and moral action. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 103, 37–49.
- BARON-COHEN, S. (1989). The autistic child's theory of mind: A case of specific developmental delay. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 30, 285–297.
- BARON-COHEN, S. (1991). Do people with autism understand what causes emotion? *Child Development*, 62, 385–395.
- BARON-COHEN, S. (1995). *Mind blindness. An essay on autism and theory of mind.* Cambridge:MIT Press.
- BARON-COHEN, S. (2005). Autism-“Autos”: Literally, a total focus on the self?. In T. E. Feinberg & J. P. Keenan (Eds.), *The lost self: Pathologies of the brain and identity* (pp. 166–180). New York: Oxford University Press.
- BARON-COHEN, S. (2008). Autism, hypersystemizing and truth. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 61(1), 64–75.
- BARON-COHEN, S., JOLLIFFE, T. MORTIMORE, C., & ROBERTSON, M. (1997). Another advanced test of theory of mind: Evidence from very high functioning adults with autism or Asperger Syndrome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 813–822.
- BARON-COHEN, S., LESLIE, A. M., & FRITH, U. (1985). Does the autistic child have a “Theory of Mind”? *Cognition*, 21, 37–46.

- BARON-COHEN, S., LESLIE, A. M., & FRITH, U. (1986). Mechanical, behavioral and intentional understanding of picture stories in autistic children. *British Journal of Developmental Psychology*, 4, 113–125.
- BARON-COHEN, S., SPITZ, A., & CROSS, P. (1993). Can children with autism recognize surprise? *Cognition and Emotion*, 7, 507–551.
- BARON-COHEN, S., & WHEELWRIGHT, S. (2004). The empathy quotient: an investigation of adults with Asperger syndrome or high functioning autism, and normal sex differences. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 34(2), 163–175.
- BARON-COHEN, S. (2011). *The science of evil: On empathy and the origins of cruelty*. New York: Basic Books.
- BLAIR, R. (1996). Brief report: Morality in the autistic child. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 26, 571–579.
- BLAIR, R. J. R. (1999). Psychophysiological responsiveness to the distress of others in children with autism. *Personality and Individual Differences*, 26, 477–485.
- BROWNING, A., & CAULFIELD, L. (2011). The prevalence and treatment of people with asperger's syndrome in the criminal justice system. *Criminology and Criminal Justice*, 11, 165–180.
- CASTELLI, F. (2005). Understanding emotions from standardized facial expressions in autism and normal development. *Autism*, 9(4), 428–449.
- CENTERS FOR DISEASE CONTROL AND PREVENTION (2012). Prevalence of autism spectrum disorders - Autism and developmental disabilities monitoring network, 14 sites, 2008, United States. *Morbidity and Mortality Weekly Monitoring, Report*, 61(SS-3), 1–24.
- DAVIS, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 113–126.
- DE WAAL, F. B. (2008). Putting the altruism back into altruism: The evolution of empathy. *Annual Review of Psychology*, 59, 279–300.
- FENG, Y., & SU, Y. J. (2005). The Moral and Conventional Judgment in Autistic Children. *Chinical Journal of Special Education*, 6, 65–69
- FRITH, U., & FRITH, C. D. (2003). Development and neurophysiology of mentalizing. *Philosophical Transactions of the Royal Society B Biological Sciences*, 29, 459–473.

- FRITH, U., & HAPPE´, F. (1994). Autism: beyond “theory of mind”. *Cognition*, 50, 115–132.
- GRANT, C. M., BOUCHER, J., RIGGS, K. J., & GRAYSON, A. (2005). Moral understanding in children with autism. *Autism*, 9, 317–331.
- GIBBS, J. C., BASINGER, K. S., GRIME, R. L., & SNAREY, J. R. (2007). Moral judgment development across cultures: Revisiting Kohlberg’s universality claims. *Developmental Review*, 27, 443–500.
- HAIDT, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, 108(4), 814-834.
- HAIDT, J. (2003). The moral emotions. In R. J. Davidson, K. R. Scherer, & H. Goldsmith (Eds.), *Handbook of affective sciences* (pp. 852–870). Oxford: Oxford University Press
- HAPPE´, F. (1994). An advanced test of theory of mind: Understanding of story characters’ thoughts and feelings by able autistic, mentally handicapped and normal children and adults. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 24, 129–154.
- HAPPE´, F., & FRITH, U. (2006). The weak central coherence account: Detail-focused cognitive style in autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 36(1), 5–25.
- JAARSMA, P., GELHAUS, P., WELIN, S. (2012). Living the categorical imperative: autistic perspectives on lying and truth telling—between Kant and care ethics. *Medicine, Health Care and Philosophy*, 15, 271–277.
- JAARSMA, P. (2013). Cultivation of empathy in individuals with high-functioning autism spectrum disorder. *Ethics and Education*, 8(3), 290–300.
- JONES, A., HAPPE´, F. G. E, GILBERT, F., BURNETT, S., & VIDING, E. (2010). Feeling, caring, knowing: different types of empathy deficit in boys with psychopathic tendencies and autism spectrum disorder. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51(11), 1188–1197.
- KANNER, L. (1943). Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child*, 2, 217–250.
- KOHLBERG, L. (1981). *The Philosophy of Moral Development*. New York: Harper & Row .
- LESLIE, A. M. (1987). Pretense and representation: The origins of “theory of mind”. *Psychological Review*, 94, 412–426.

- LESLIE, A. M., MALLON, R., & DICORCIA, J. A. (2006). Transgressors, victims, and cry babies: Is basic moral judgment spared in autism? *Social Neuroscience*, 1, 270–283.
- LI, JING, ZHU, LIQI, & GUMMERUM, M. (2014). The relationship between moral judgment and cooperation in children with high-functioning autism. *Scientific Reports*, 4, 4314.
- MORAN, J., YOUNG, L., SAXE, R., LEE, S., O'YOUNG, D., MAVROS, P., & GABRIELI, J. (2011). Impaired theory of mind for moral judgment in high functioning autism. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 15(7), 108, 2688–2692.
- MUKADDES, N., HERGUNER, S., & TANIDIR, C. (2010). Psychiatric disorders in individuals with high-functioning autism and Asperger's disorder: similarities and differences. *The World Journal of Biological Psychiatry*, 11, 964-971
- NYBERG, D. (1993). *The varnished truth: Truth telling and deceiving in ordinary life*. Chicago: The University of Chicago Press.
- PHILLIPS, W., BARON-COHEN, S., & RUTTER, M. (1998). Understanding intention in normal development and in autism. *British Journal of Developmental Psychology*, 16, 337-348.
- PIAGET, J. (1965). *The moral judgment of the child*. New York: Free Press (work original published 1932).
- PRESTON, S. D., & DE WAAL, F. B. (2002). Empathy: Its ultimate and proximate bases. *Behavioral & Brain Sciences*, 25, 1–20.
- ROGERS, K., DZIOBEK, I., HASSENSTAB, J., WOLF, O., & CONVIT, A. (2007). Who Cares? Revisiting Empathy in Asperger Syndrome. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37, 709–715.
- SENLAND, A. K., & HIGGINS-D'ALESSANDRO, A. (2013). Moral reasoning and empathy in adolescents with autism spectrum disorder: implications for moral education. *Journal of Moral Education*, 42(2), 209–223
- SINGER, T. (2006). The neuronal basis and ontogeny of empathy and mind reading, review of literature and implications for future research. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 30, 855–863.
- SUCKSMITH, E., ALLISON, C., BARON-COHEN, S., CHAKRABARTI, B., & HOEKSTRA, R. A. (2013). Empathy and emotion recognition in people with autism, first-degree relatives, and controls. *Neuropsychologia* 51, 98–105
- TAKEDA, T., KASAI, K., & KATO, N. (2007). Moral judgment in

- high-functioning pervasive developmental disorders. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 61, 407–414.
- YOUNG, L., CUSHMAN, F., HAUSER, M., & SAXE, R. (2007). The neural basis of the interaction between theory of mind and moral judgment. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 104, 8235–8240.
- ZAKI, J., & OCHSNER, K. N. (2012). The neuroscience of empathy: progress, pitfalls and promise. *Natural Neuroscience*, 15, 675–680.
- ZALLA, T., & LEBOYER, M. (2011). Judgment of intentionality and moral evaluation in individuals with high functioning autism. *Review of Philosophy and Psychology*, 2, 681-698.
- ZALLA, T., STOPIN, A., AHADÉ, S., SAV, A.M., & LEBOYER, M. (2009). Faux Pas detection and intentional action in Asperger syndrome. A replication on a French sample. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39, 373–382.

Abstract

This article aims at interpreting the main characteristics of moral reasoning and moral judgment in children and adolescents with high functioning autism (HFA) or Asperger syndrome (AS). More specifically, we aim to examine how deficits in empathy and Theory of Mind (ToM) in individuals with HFA / AS affect children’s moral reasoning and moral judgment. Although the research findings are not consistent, it appears that these individuals have a lower level of moral reasoning. However, even when children’s responses in research tasks matched those of the neurotypical (NT) participants, their moral judgement was not as sophisticated as the control group. Furthermore, the participants with HFA/ AS were more strict in their moral judgment, especially regarding inappropriate behavior. For example, they were unable to differentiate between purposeful harm and accidental harm. Recent research has proposed that one way to improve the moral judgment of young individuals with HFA /AS is through specific intervention programs in schools which will teach children the necessary skills and abilities in order to achieve a more advanced level of moral reasoning.

Ο Μάνος Τσαλαμανιός είναι Παιδοψυχίατρος-Διευθυντής Ε.Σ.Υ. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, το 1991. Ειδικεύθηκε στην Παιδοψυχιατρική στο Κέντρο Κοινωνικής Ψυχικής Υγιεινής Βύρωνα - Καισαριανής, της Α΄ Ψυχιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Υπήρξε για αρκετά χρόνια επιστημονικός συνεργάτης της Πανεπιστημιακής Παιδοψυχιατρικής Κλινικής και της Α΄ Πανεπιστημιακής Παιδιατρικής Κλινικής. Μετεκπαιδεύτηκε με απόφαση του ΚΕΣΥ στην «Εφηβική ψυχιατρική/ψυχοπαθολογία» (έρευνα και ψυχοθεραπεία) στο Τμήμα Νοσηλείας Εφήβων της Menninger Clinic, BCM. Παράλληλα εξειδικεύθηκε στην θεραπεία Αγχωδών και Ιδεοψυχαναγκαστικών διαταραχών σε παιδιά, εφήβους και νεαρούς ενήλικες στο Houston OCD Program. Εργάζεται στο Τμήμα Παιδιών και Εφήβων του Γενικού Νοσοκομείου «Ασκληπιείου» Βούλας.

emtsalamanios@hotmail.com

Η Ελένη Λαζαράτου είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παιδοψυχιατρικής, Ιατρική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, το 1980. Η μετεκπαίδευση και η άσκηση της ειδικότητάς της έγινε στη Γαλλία όπου παρέμεινε επί οκταετία και όπου, κατά τα τελευταία έτη, έλαβε θέσεις ευθύνης επιμελητού (Medecin Resident Etranger), και βοηθού καθηγητού (Assistant Etranger) στο Πανεπιστήμιο Pierre et Marie Curie, Paris VI. Από τον Φεβρουάριο του 1989 εργάζεται στο Κέντρο Κοινωνικής Ψυχικής Υγιεινής Βύρωνα-Καισαριανής, που ανήκει στο Αιγινήτειο Νοσοκομείο, στην Α΄ Ψυχιατρική Κλινική του Πανεπιστημίου Αθηνών. Εκλέχτηκε Λέκτορας με αντικείμενο Παιδοψυχιατρική, στην Ιατρική Σχολή του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών το 1999, Επίκουρη Καθηγήτρια το 2005 και Αναπληρώτρια Καθηγήτρια το 2012.

elazar@med.uoa.gr

Ο Αλέξανδρος-Σταμάτιος Αντωνίου είναι Επίκουρος καθηγητής Ψυχολογίας του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έχει πραγματοποιήσει προπτυχιακές σπουδές στην Ψυχολογία και στην Φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και μεταπτυχιακές σπουδές (Master, Ph.D) στην Ψυχολογία, το Μάνατζμεντ και τα Παιδαγωγικά στο Πανεπιστήμιο και το Πολυτεχνείο του Manchester της Μ. Βρετανίας. Έχει δημοσιεύσει σημαντικό αριθμό εργασιών σε ελληνικά και διεθνή περιοδικά και βιβλία καθώς και μονογραφίες. Έχει πραγματοποιήσει ανακοινώσεις σε ελληνικά

και διεθνή συνέδρια και διδάσκει επίσης σε προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα του Πανεπιστημίου Αθηνών (Ιατρική και Φιλοσοφική Σχολή), του Πάντειου Πανεπιστημίου κ.ά. Έχει συμμετάσχει και συντονίσει ερευνητικά προγράμματα και είναι μέλος εθνικών και διεθνών επιστημονικών εταιρειών και κριτής σε επιστημονικά περιοδικά. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζονται κυρίως σε θέματα παιδαγωγικής ψυχολογίας, εκπαιδευτικής κουλτούρας και ηγεσίας, ειδικής αγωγής, οργανωσιακής συμπεριφοράς και εργασιακής ψυχολογίας.